

УДК 377/378: 331
101.262

Ничкало Н.Г.,
академік-секретар Відділення
професійної освіти і освіти
дорослих НАПН України,
професор, доктор педагогічних
наук, дійсний член НАПН України

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ – СТРАТЕГІЧНЕ ЗАВДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У контексті розвитку людського капіталу розглядаються проблеми педагогіки праці і психології праці як субдисципліни педагогічної науки на основі міждисциплінарного підходу. Аналізуються інтеграційні процеси на ринку праці в умовах глобалізації та їх вплив на розвиток систем професійної освіти і підготовки виробничого персоналу на початку ХХІ століття.

Ключові слова: людський капітал, педагогіка праці, психологія праці, ринок праці, професійна освіта.

Світ праці – то водночас
означає світ людський
Ян Павло ІІ

У афоризмі «Світ праці – світ людський» [1] закладено глибокі ідеї філософії цивілізаційного розвитку людства, піднесення людини на різних історичних етапах, її духовного, соціально-культурного розвитку, її невпинного поступу в багатьох вимірах і в різних сферах.

Досвід людства свідчить, що саме з категорією праці пов'язані всі галузі наукового знання. Цю категорію досліджують філософи і соціологи, педагоги і психологи, медики і біологи, економісти і політологи, історики і географи, екологи і техніки... Скажімо, філософи розглядають працю як синтетичну категорію, що характеризує «специфічну, властиву людині форму діяльності, спрямовану на освоєння і перетворення (згідно з власними цілями, інтересами і потребами) природного середовища, поліпшення соціальних відносин

(соціальна праця) або створення нових цінностей (творча праця). Праця може тлумачитися генералізуючим чином (тоді праця – узагальнююче поняття щодо усіх інших різновидів людської активності, але може порівнюватися із творчістю і вважатися відмінною від останньої). У цьому випадку праця – відтворення усталеного, рутинного, а творчість – породження нового, такого, що може в принципі не мати аналогів» [2, 514]. Ми навели це філософське визначення праці для того, щоб підкреслити глибину і неосяжність праці, від якої залежить соціально-економічний поступ і майбутнє кожної держави. Персоналістичне трактування праці (визнання особистості первинною творчою реальністю і вищою цінністю буття) дає можливість розглядати вартість (цінність) праці в багатьох вимірах, зокрема: антропологічному, моральному, соціальному, суспільному, родинному, національному, культурному, релігійному [3, 54 – 67].

Історико-педагогічні аспекти праці аналізує Т.В. Новацький у монографії «Людська праця. Аналіз поняття». Вивчивши різні документальні й літературні джерела, він пише: «У часи античності не було назви, яка охоплювала б види діяльності, що їх ми називаємо працею. Замість праці були слова для означення сільськогосподарських, ремісничих та торговельних дій. Ці дії люди називали з огляду на їх обтяжливість та перешкоди на шляху вільного розвитку індивіда.

Поняття праці як узагальненої назви для багатьох дій, важливих для існування індивіда і громади, почало формуватися досить пізно. Фома Аквінський працею вважав усі дії, які мають своєю метою заробіток. Лише характерне для доби Ренесансу зацікавлення особистістю сприяло формуванню сучасного поняття праці. Це знайшло відображення у поглядах багатьох письменників. Їхні концепції від початку XVI століття цікавили наукову спільноту і знаходили вираження у різноманітних публікаціях» [4, 23].

Вчений-енциклопедист Т.В. Новацький робить науково обґрунтований висновок про те, що головна заслуга у піднесенні престижу праці належить засновникові політичної економії А. Сміту (1723–1790). Дослідивши причини зростання національного багатства, А. Сміт сформулював тезу: основою

цінностей і багатства є праця. Результати його досліджень певною мірою стали поворотним пунктом у трактуванні праці. Оскільки праця виконує таку важливу роль у формуванні достатку і багатства окремих народів, то це явище вирішили дослідити детальніше [4, 23].

Далі вчений звертається до трьох теорій широкого розуміння людської праці, що з'явилися у XIX столітті. Творцем першої з них був француз Ш. Б. Дюнуайї (1786–1862). Сенс праці він вбачав у діях, спрямованих на перетворення неживої матерії, водночас звертав увагу на аналогію з діями, зверненими на виховання людей, що відбуваються в різних інституціях [4, 24]. Засновник ергономіки польський вчений В. Ястшембовський (1799–1882) досить широко розглядав поняття праці, застерігаючи, щоб наука про працю не була однією (тут вченим закладено ідею міждисциплінарності). Іспанець М. Мелітон був «третьім важливим теоретиком праці». Він розумів працю людини «як комбінацію рухів організму й розуму, які скеровані на розвиток людини, досягнення успіху та вдосконалення самої людини» [4, 25]. Цей вчений також займався питаннями розподілу праці.

Від тих часів, коли теоретики праці XIX століття, обґрунтували своє бачення цієї проблеми, минуло майже півтора століття. Відбулося багато великих війн, сталися значні економічні й соціально-культурні зміни, набув стрімкого розвитку науково-технічний прогрес, з'явилися нові галузі наукового знання, народилися нові теорії.

Італійський учений, підприємець і громадський діяч, засновник і президент Римського клубу А. Печчеї (1908–1984) обґрунтував **шість стартових цілей для людства**. Вони спрямовані на те, щоб «стимулювати більш відповідальну людську поведінку в повсякденному житті, в політичних справах, у науково-дослідних пошуках» [4, 229]. Назвемо ці стартові й водночас стратегічні цілі: «зовнішні межі»; «внутрішні межі» (ідея необхідності розкриття нових потенційних можливостей людини); *культура спадщина*; *світове співтовариство*; *середовище проживання*; *виробнича система*. Червоною ниткою вчений проводить думку: реалізація цих шести стартових цілей потребує людської особистості, її творчої ді-

альності, розумних цілеспрямованих дій. Свою прогностичну книгу «Людські якості // Попереду ХХІ століття: перспективи, прогнози, футурологія» вчений закінчує словом, яке він рідко вживав на сторінках книги. Слово це – *любов*. А Печчеї пише: «Мені пощастило жити вільною людиною, я залишався нею навіть у в'язниці, і помру теж вільним. Але це мало б небагато сенсу, якби я не був пов'язаний глибоким почуттям братерської любові з іншими представниками роду людського. Головне – людська особистість, вона важливіша за будь-які справи і будь-які ідеї, бо вони без людей нічого не означають. А головне в кожному з нас і в нашому житті – узи любові; адже тільки завдяки їм наше життя перестає бути стислим епізодом і набуває сенсу вічності» [6, 238].

Саме в творчій, креативній праці людина активно діє, самовдосконалюється, не зупиняється в своєму розвитку. В неї народжуються нові й нові мрії, які зміцнюють її сили, енергію, прагнення до творчості, до активної діяльності. «Мрії є генератором психічної і духовної енергії. Мрії надають сенс життю, відкриваючи перспективи для реалізації ідей», так писав Нестор польської педагогіки Т. В. Новацький. «Мрії дають нам можливість побачити, увиразнити наші бажання і ступінь можливості їхньої реалізації. Це має велике значення для наших подальших дій, оскільки у мріях прагнення можуть перетворитися на конкретну мету з поетапними кроками для її досягнення. Мета стає реальністю завдяки визначенню способу її досягнення. Цей спосіб народжується у мріях і способах знайти шляхи й засоби для реалізації власних мрій» [7, 45–46]. Ці положення, обґрунтовані засновником педагогіки праці, видатним вченим другої половини ХХ – початку ХХІ століття, органічно пов'язані з гуманістичними ідеями педагогіки праці.

Теорія людського капіталу: творці й послідовники

На початку ХХІ століття, в умовах стрімких глобалізаційних та інтеграційних процесів, особливого значення набуває теорія людського капіталу. Вона була теоретично обґрунтована і введена в науковий обіг на межі 50–60-х років ХХ століття. Творці цієї теорії Г.С. Беккер (G. S. Becker) і Т. В. Шульц (T. W. Schultz) були удостоєні Нобелівської премії. Ці вчені

теоретично довели, що людина і її творча думка – це велика сила, яка надихає на поступ. За висновком Т. Шульца, освіта, професійна кваліфікація, розвинуті таланти, здоров'я, що розуміються як поняття людського капіталу, мають конкретну економічну вартість. Інші економісти запропонували деякі нові елементи цієї теорії, чим розвинули її. Доречно згадати, що положення щодо шкільного і професійного навчання як інвестиції першим обґрунтував І. Вільх (I. R. Welsh) [3, 81]. Поняття «людський капітал» дослідники трактують за такими трьома рівнями:

- **на особистісному рівні** людським капіталом називаються знання та навички, які людина здобула шляхом навчання, професійної підготовки, практичного досвіду (використовуючи при цьому свої природні здібності) і завдяки яким вона може надавати вартісні виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні людський капітал можна порівняти з іншими видами особистої власності (майно, гроші, цінні папери), яка приносить доходи, і ми називаємо його особистим, або приватним людським капіталом;

- **на мікроекономічному рівні** людський капітал являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці і розвитку персоналу. На цьому рівні людський капітал асоціюється з виробничим і комерційним капіталом підприємства, бо прибуток одержують завдяки ефективному використанню усіх видів капіталу;

- **на макроекономічному рівні** людський капітал включає накопичені вкладення в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, і є суттєвою частиною національного багатства країни; ми називаємо його національним людським капіталом. Цей рівень включає всю суму людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави (без повторного обліку), оскільки і національне багатство охоплює багатство всіх громадян і всіх юридичних осіб [5].

Відповідно до теорії *human capital* людина в процесі різнобічної господарської діяльності виконує багато різних функцій. Три з них вважають ключовими, тобто:

- а) використання продуктивних засобів, що вже існують;
- б) створення нових ідей, теорій, засобів і технологій;
- в) опрацювання й реалізація інноваційних шляхів їх застосування в різних сферах життєдіяльності людини, соціальних інститутів, різних господарських галузей. Зрозуміло, що ці функції тісно взаємопов'язані і динамічно розвиваються.

Наголосимо на винятково важливому значенні теорії людського капіталу для вивчення в сучасних соціально-економічних умовах комплексу досить складних питань забезпечення раціональної зайнятості різних категорій населення та оптимального функціонування ринку праці.

Водночас В. Кремень зазначає, що «перехід людства загалом і нашої держави зокрема від індустріального виробництва до науково-інформаційних технологій, а згодом формування *суспільства знань* є найважливішими пріоритетами життєдіяльності будь-якого суспільства, об'єктивно визначають науку як сферу, що продукує нові знання та освіту, що долучає до знань і соціум, і кожную людину» [8, 569]. Вчений наголошує, що важливим креативним аспектом нового світового порядку є залежність темпів розвитку країни та її міжнародного статусу від *рівня розвитку людського капіталу*. До кількісних показників людського капіталу країни входить не тільки число випускників середніх, спеціальних і вищих навчальних закладів, а й кількість спеціалістів в основних галузях промисловості, транспорту, зв'язку тощо і, що особливо важливо, – число науковців в основних сферах виробництва наукового знання. Тобто *людський капітал є інтеграційним показником*, який визначає внутрішні можливості країни з продукування знання та його використання у промисловому й суспільному розвитку [8, 470].

Стрімкий розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів породжує нові виклики в усіх сферах життєдіяльності суспільства і передусім – в освітній. В усіх цивілізованих країнах здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій. Гостро постають питання про взаємозв'язок освітніх систем, що розвиваються на різних континентах, їх багатовимірність та

порівнюваність, а також забезпечення взаємного визнання їх продукту.

Зрозуміло, що цим освітнім продуктом є конкретна людина, підготовлена до активної високопрофесійної діяльності в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і сфери послуг. Мова йде про головне – людський капітал, від духовних, морально-етичних і професійних якостей якого залежить майбутнє кожної держави. Саме цій проблемі була присвячена Генеральна Конференція Міжнародної організації праці, її 88 сесія 2000-го року. У прийнятому міжнародному документі – **Висновку про розвиток людських ресурсів і підготовку кадрів** – зазначається, що система професійної кваліфікації повинна мати тристоронній характер, забезпечувати доступ для працівників та будь-яких осіб, котрі бажають навчатися. Вона має охоплювати як державні, так і приватні навчальні заклади і при цьому постійно оновлюватися, забезпечуючи людині можливість у будь-який момент розпочати або завершити навчання в системі освіти і підготовки кадрів упродовж усієї професійної кар'єри.

Неперервність освіти на початку XXI століття зумовлює необхідність посилення ролі професійної освіти як динамічної системи, що активно впливає на подальший розвиток економіки, забезпечує випереджувальну професійну підготовку і взаємозв'язок усіх видів і рівнів професійної освіти. Науково-технічний прогрес, широке запровадження наукоємних, інформаційних технологій потребує значного підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників, її фундаменталізації та гнучкості. На цьому наголошується в Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти, затвердженій Міністерством освіти і науки України та НАПН України 5 липня 2004 року.

В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються функції професійно-технічної освіти, відбувається її трансформація в професійну освіту і навчання, що відповідає світовим тенденціям неперервної освіти – освіти впродовж життя. Важливого значення набуває обґрунтування основних принципів розвитку професійної освіти, зокрема: фундаменталізації, диверсифікації, стандартизації, єдності професійного навчання і виховання, екологі-

зації, варіативності професійної освіти, її індивідуалізації та диференціації; інтеграції професійної освіти, науки і виробництва; регіоналізації професійної освіти; випереджувального характеру підготовки кваліфікованого виробничого персоналу; гнучкості і взаємозв'язку процесу професійного навчання з реструктуризацією економіки та зайнятості населення, розвитком різних форм власності й господарювання.

Ринок праці і педагогіка праці

Об'єктивний аналіз проблем, пов'язаних з ринком праці у будь-якій країні, в тому числі й в Україні, потребує між-дисциплінарного підходу. Це зумовлюється багатозначністю й глибиною змісту поняття «ринок праці» (Labour market), що інтегрує ключові ідеї з багатьох галузей наукового знання. І не тільки економіки, а й філософії, соціології, педагогіки, психології, педагогіки і психології праці тощо. Звернемося до Словника сучасної економіки Макміллана. В ньому наведено таке тлумачення цієї категорії: «на ринку праці здійснюють наймання або пропозицію конкретної праці для виконання конкретних видів робіт, а також процес оплати цих видів робіт. Крім того, на ринку праці відбувається також рух заробітної плати і працівників між різноманітними роботами і працедавцями.

Звернемо увагу на те, що використання терміна «ринок» не означає ідентичної праці і будь-якого іншого товару. Слід вважати, що ринок праці – це деяке умовне «місце», де взаємодіють попит на працю і її пропозиція» [9, 459]. Поряд з цим у науковому і практичному обігу використовуються також поняття «місцевий ринок праці», «зовнішній ринок праці», «внутрішній ринок праці», «гіпотеза двоїстості ринку праці» та інші.

Багатоаспектність ринку праці зумовлює необхідність звернення до ключових категорій ринкової економіки:

- економічна активність населення;
- попит і працевлаштування робочої сили;
- зайнятість працівників та її характеристики;
- динаміка руху за видами економічної діяльності;
- безробіття і неповна зайнятість;
- професійна підготовка і підвищення кваліфікації;

• неперервна професійна освіта як світова тенденція і провідна умова;

• державної політики.

У змісті кожної з цих дефініцій, тісно пов'язаних з ринком праці, інтегруються, «фокусуються» ознаки сукупності чинників – економічних, соціальних, психолого-педагогічних, андрагогічних, правових, прогностичних. У цьому контексті об'єктивно постає питання щодо взаємозв'язку ринку праці і педагогіки праці. На важливості цього особливо наголошують відомі польські вчені професори Т. Новацький, З. Вятровський, Т. Левовицький, Х. Беднарчик, Р. Герлях, С. Квятковський, С. Качор у своїх працях, опублікованих упродовж останніх років.*

Так, Т.В. Новацький наголошує на глибокому історико-філософському корінні концепції педагогіки праці. Ця концепція творчо реалізується його науковою школою, що об'єднує талановитих учнів – послідовників свого вчителя. Професор переконливо стверджує: лише через працю людина пізнає світ, правдивість і ефективність існування якого підтверджується лише результатами й досягненнями людської діяльності.

У монографії «Професієзнавство» («Zawodoznawstwo») вчений простежує історію виникнення людської праці, її розвитку на різних історичних етапах, зародження професій, їх розширення, трансформацію та інтегрування з урахуванням соціально-економічних потреб [10, 300]. Широку палітру понять, пов'язаних з працею людини, педагогікою праці як субдисципліною педагогіки він викладає в «Лексиконі педагогіки праці» (Leksykon pedagogiki pracy) [11]. На нашу думку, це унікальне науково-довідкове видання дає можливість побачити багатоаспектність цієї проблеми й простежити шляхи збагачення поняттєво-термінологічного апарату педагогіки праці.

* *Pedagogika pracy w kontekście intergacji europejskiej*. Pod redakcją naukową Zygmynta Wiatrowskiego, Urszuli Jeruszki i Henryka Bednarczyka. Warszawa, 2003; *Pedagogika pracy i andragogika w konstelacji Europejskiej i globalnej*. Opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową Zygmynta Wiatrowskiego. – Włocławek, 2006; *Pedagogika pracy*. 42. 50 lat Komitetu nauk pedagogicznych Polskiej Akademii nauk 1953–2003; *Edukacja wobec rynku pracy: realia-możliwości-perspektywy*. Pod redakcją Ryszarda Gerlacha. – Bydgoszcz, 2003.

Передусім викликає інтерес зміст цієї дефініції, його постійне уточнення, шліфування з урахуванням результатів досліджень науковців – фахівців у галузі педагогіки праці. Т. Новацький у монографії «Педагогіка загальна і субдисципліни» («Pedagogika ogólna i subdyscypliny») за науковою редакцією Л. Турося наголошує на важливості педагогічного аналізу, здійснюваного крізь призму системи «людина – праця». На першому місці для нього – аналіз розвитку особистості, зв'язок процесів виховання, формування характеру, зв'язок людини і середовища. Заслугове на увагу рекомендація Т. Новацького щодо звернення до понять, що характеризують ставлення людини до праці, зокрема:

- її мотивацію до праці;
- формування вмінь розв'язувати завдання, пов'язані з працею, професійним розвитком людини;
- професієзнавство, а також біофізичні і моральні кваліфікації, конкретні професійні кваліфікації, професійні характеристики. Вчений підкреслює, що назва «педагогіка праці» є узагальнюючою, інтегрованою. Вона охоплює такі напрями, як промислова педагогіка, педагогіка закладу праці, господарська педагогіка, сільськогосподарська педагогіка [12, 314]. На нашу думку, в такому дослідницькому підході простежуються системність і міждисциплінарність.

У зв'язку з цим не менш важливим є доробок іноземного члена НАПН України З. Вятровського – талановитого учня й послідовника професора Т. Новацького. До пріоритетних проблем педагогіки праці в контексті трансформаційних процесів вчений відносить:

- проблеми орієнтації, професійної орієнтації і професійного «дорадництва»;
- проблеми інших підходів до побудови професійної школи і професійного навчання в освітній системі, що реформується;
- проблеми робітничих кваліфікацій, в тому числі компетентності й відповідальності, а також професійної мобільності випускників професійних шкіл;
- проблеми працевлаштування, трудової діяльності й безробіття (не тільки в економічному контексті);

- проблеми напрямів та організації неперервного навчання працівників, а також створення необхідних умов для реалізації шансів досягнення професійної майстерності;

- проблеми суб'єктного трактування працівника в складному процесі праці [13, 20].

Погоджуючись з комплексом цих взаємопов'язаних проблем, окреслених професором З. Вятровським, наголосимо на ролі психології праці в цих складних процесах. Ця наука субдисципліна тісно пов'язана з іншими науками про працю людини, зокрема педагогікою праці, соціологією праці, праксеологією, філософією праці, фізіологією праці, ергономікою, науковою організацією праці, трудовим правом. У четвертому виданні підручника «Засади педагогіки праці» («Podstawy pedagogiki pracy») З. Вятровський наголошує на необхідності дослідження цих винятково важливих і водночас складних проблем, зокрема:

- обов'язковість праці людини;
- професійний розвиток упродовж життя;
- професійні кваліфікації і компетенції;
- організація праці та забезпечення її виконання;
- умови якісної професійної діяльності;
- усвідомлення необхідності власної професійної діяльності, розвитку професійної особистості;
- сучасне розуміння професійної майстерності в поєднанні з професійною мобільністю, високою і раціональною підприємливістю, а також з надійністю в кожній соціально зумовленій професійній ситуації [13, 62].

З господарським напрямом, на думку вченого, безпосередньо пов'язані суттєві для педагогіки праці проблеми професійної підготовки, працевлаштування, професійної діяльності і безробіття і відповідно – проблеми професійних кваліфікацій і компетенцій. Такий підхід до цієї проблеми, що має міжнародне значення, відповідає вимогам Колєнгагенської декларації, прийнятої в листопаді 2002 року.

Психологія праці в умовах ринку

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно також враховувати місце психології праці серед інших психологічних наук. Так, професор К. Чарнецький виокремлює теоретичні субдисци-

пліни: психологічні (соціальна психологія, загальна психологія, виховна психологія), а також практичні психологічні субдисципліни (психологія розвитку, психологія праці і психологія клінічна) [14, 48]. У зв'язку з цим помітно зростає значення комплексних міждисциплінарних досліджень, зокрема з проблем:

– **людини праці** – різного віку, соціального і професійного досвіду, в соціокультурних умовах міста і села; (з цим пов'язані проблеми вибору професії, мотивації професійного навчання, процесу оволодіння майбутньою професією, початок професійної діяльності, адаптація та особливості праці на різних етапах професійного розвитку);

– **умов праці** – в різних економічних галузях, на великих і малих підприємствах різних форм власності (до цього комплексу проблем належать також такі загальні завдання – «працевлаштування – безробіття»; модернізація підприємства, його ліквідація, перекваліфікація, соціальні й матеріально-технічні умови праці);

– **результатів праці** – кількість і якість праці, мотивація до трудової діяльності, загрози праці, конфлікти та ін. [14, 51].

Як бачимо, проблеми ринку праці і розвитку систем професійної освіти і навчання охоплюють великий комплекс питань, що перебувають на межі психології, педагогіки, соціології, психофізіології, медицини, економіки, ергономіки, статистики та інших галузей наукового знання. Вони також потребують здійснення досліджень на основі міждисциплінарного підходу.

У цьому контексті, на нашу думку, перспективними є результати багаторічного дослідження професора Я. Карней. На основі інтегративного підходу вона обґрунтувала дефініцію «психопедагогіка праці» й запропонувала аналіз її змісту за такими напрямками:

1. Сучасна педагогіка праці – проблеми інтегративної.
2. Працівник в установі (закладі праці).
3. Дослідження праці і професій.
4. Організація часу праці.
5. Підприємливість.
6. Психологічні механізми поведінки людини в установі (закладі праці).

7. Пристосування (адаптація) до праці і професійний добір.

8. Мотивація до праці.

9. Освіта дорослих в установі (стратегія установи та освітня політика).

10. Мистецтво бути працівником.

11. Стили поведінки дорослих (пізнавальні та емоційні стилі; стилі учіння).

12. Авторитет керівника (авторитет формальний і неформальний; харизматична особистість, авторитет і влада, культурні передумови авторитету).

13. Патологічні явища на сучасному підприємстві (працеголізм, професійне вигорання, моббінг) [15, 5–6].

На основі міждисциплінарного підходу Я. Карней запропонувала висновки і рекомендації стосовно дослідження проблем управління якістю, управління знаннями, а також створення агенцій індивідуального (персонального) дорадництва та організації праці в умовах делокалізації. Ці аспекти й окреслені напрями міждисциплінарних досліджень, на нашу думку, є актуальними в сучасних умовах модернізації професійної освіти і навчання в Україні.

У дослідженні цих проблем вагомим методологічним джерелом і для молодих, і для зрілих науковців стане праця З. Вятровського «Нові акценти в педагогіці праці в контексті тенденцій XXI століття» («Nowe akcenty w pedagogice pracy – w kontekście trendów XXI wieku»), підготовлена до 50-річчя Комітету педагогічних наук Польської академії наук. Вчений аналізує актуальні проблеми педагогіки праці та перспективи її розвитку в XXI столітті, висловлює міркування щодо «інформаційної цивілізації інформаційного суспільства», зростання ролі науки та інновацій в суспільстві майбутнього.

Визначаючи нові акценти в педагогіці праці, зумовлені цивілізаційним розвитком в умовах розширення Європейського Союзу, вчений особливого значення надає зміні характеру праці в контексті технологічної революції, що підтверджує зростання попиту на кваліфіковану працю. Водночас він привертає увагу до інтенсивної появи і утвердження нових професій, що зумовлено швидкою «дезактуалізацією знання і кваліфікації». Враховуючи результати досліджень Т. Новацько-

го і С. Квятковського, вчений прогнозує зростання значення кваліфікації та якості людського чинника, а з огляду на це наголошує на важливості обґрунтування понять, пов'язаних з професійними кваліфікаціями та компетенціями, окремо спинаючись на дискусійності понять «диплом» і «кваліфікація». Звертаючись до німецького досвіду (Федерального інституту професійного навчання), З. Вятровський цілком погоджується з тлумаченням поняття «здатність до працевлаштування», що увійшло в науковий і практичний обіг на початку ХХІ століття [16, 138–152].

Аналізуючи **виміри постіндустріального суспільства**, американський соціолог, філософ Д. Белл виокремлює п'ять компонентів цього поняття:

1. В економічному секторі: перехід від виробництва товарів до розширення сфери послуг.

2. У структурі зайнятості: домінування професійного і технічного класу.

3. Осьбовий принцип суспільства: центральне місце теоретичного знання як джерела нововведень і формування політики.

4. Орієнтація на майбутнє: особлива роль технології і технологічних оцінок.

5. Ухвалення рішень: створення нової «інтелектуальної технології» [17, 426].

У зв'язку з цим Д. Белл окремо наголошує на винятковій важливості завдань, пов'язаних з *формуванням економіки послуг* (адже більша частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві або виробництві, а зосереджена у сфері послуг, до якої належать торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, а також сфери науки, освіти та управління...). Особливого значення набуває *«перевага професійного і технічного класу»*, що зумовлює помітні зміни у структурі зайнятості, причому враховується не тільки те, *«де працюють люди, але і який тип праці вони виконують»*. На думку цього вченого, найбільш вражаюча зміна пов'язана із зростанням професійної і технічної зайнятості, – діяльність, котра вимагає освіти на рівні коледжу, яка зростає удвічі швидше середнього показника... [6, 427].

У зв'язку з цим на початку ХХІ століття **значно зростає**

значення теоретичного знання, яке, на думку Д. Белла відіграє провідну роль. «Нині кожне сучасне суспільство живе завдяки нововведенням і прагне контролювати зміни, намагається передбачити майбутнє для того, щоб бути у стані визначити орієнтири свого розвитку. Ця прихильність привносить у суспільство потребу планування і передбачення. Саме зміна в усвідомленні природи нововведень і робить значення теоретичного знання таким всезагальним...» [6, 427].

Викладені виміри й виклики постіндустріального суспільства зумовлюють необхідність змін у системах професійної освіти і навчання в різних країнах, а особливо в нашій державі. Мова йде про системні зміни, передбачені реальною державною політикою, спрямованою на підготовку кваліфікованого виробничого персоналу. Такий підхід має спрямовуватися на поступове зменшення диспропорції «білих комірців», а також «синіх комірців», про яку з тривогою пише Д. Белл.

Отже, соціально-економічна трансформація і пов'язане з нею явище безробіття, устремління різних держав і України також, до інтеграції в європейський простір, реформи освіти, обґрунтування стратегій розвитку трудового потенціалу української держави – це тільки окремі передумови, що об'єктивно зумовлюють необхідність усвідомлення й аналізу взаємовідносин системи освіти і ринку праці. До перспективних напрямів наукового пошуку в цій галузі, на нашу думку, належать:

- прогнозування розвитку національної і регіональних систем професійної освіти і навчання;
- тенденції розвитку систем професійної освіти і навчання у XXI столітті та їх зв'язок з глобальним, регіональним і національним ринками праці;
 - дослідження з проблем андрагогіки, педагогіки і психології праці;
 - соціально-економічні та організаційно-педагогічні умови взаємозв'язку і взаємозалежності між освітою і ринком праці;
 - концептуальні засади розвитку соціального партнерства в умовах ринкової економіки;
 - обґрунтування дидактичних систем професійного навчання, перенавчання і підвищення кваліфікації різних категорій населення (на виробництві, безробітних);

- порівняльно-педагогічний аналіз зарубіжних систем професійної освіти і навчання;
- міждисциплінарний підхід до дослідження проблем неперервної освіти – освіти впродовж життя та інші.

З-поміж іншого особливої уваги потребує теоретико-методологічне обґрунтування поняттєво-термінологічного апарату досліджень, пов'язаних з проблемами професійної освіти і навчання. Нинішній хаос, суперечності у визначенні сутності понять, їх некоректна підміна спотворюють їх зміст й негативно впливають на якість дослідницької роботи і науково-методичної літератури, що видається за її результатами. До речі, цим негативним явищем стурбовані і зарубіжні вчені. Наприклад, польський дослідник Д. Ключ-Станська опублікувала результати свого багатолітнього дослідження з проблем дидактики в умовах хаосу понять, в якому обґрунтовує положення щодо негативних наслідків такого хаосу для педагогічної науки [18].

Вважаємо, що наукові дослідження з окреслених напрямів сприятимуть удосконаленню професійної освіти і підготовки компетентного виробничого персоналу.

Список використаних джерел

1. *Jan Paweł II. Nie lekajcie się... Myśli o życiu we współczesnym świecie.* Wybór Alexandra Hatcher. Prószyński i S-ka SA. – S. 85.
2. Філософський енциклопедичний словник. – Національна академія наук України. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
3. *Fel Stanisław. Praca – Kapitał – Demokracja. Konsekwencje praktyczne zasady pierwszeństwa pracy przed kapitałem.* Lublin – Stalowa Wola, 2003. – 234 s.
4. *Новацький Тадеуш В.* Людська праця. Аналіз поняття : пер. з польськ. Юлії Родик. – Львів, Літопис, 2010. – 182 с.
5. Формування якості трудового потенціалу. Людський капітал як реалізована, активна частина трудового потенціалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 25.10. 2008: <[http:// readbook.cjm.ua/book/30/746](http://readbook.cjm.ua/book/30/746)>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 621 с.
7. *Новацький Тадеуш В.* Світ мрій / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. І.А. Аскерової; наук. ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. – 120 с.

8. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
9. Словник сучасної економіки Макміллана: пер. з англ. Четверте видання. Гол. ред. Девід В. Пірс. – К.: АртЕк, 2000.
10. Nowacki T. W. Zawodoznawstwo. ITeE, Radom. 2001, wydanie II. – 301 s.
11. Nowacki T. W. Leksykon pedagogiki pracy. Radom–Warszawa. 2004. – 343 s.
12. Pedagogika ogólna i subdyscypliny. Red. naukowa – L. Turowsa. – Wydawnictwo Akademickie «Żak». – Warszawa. – 1999. – 601 s.
13. Wiatrowski Zygmunt. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte – zmienione. – Bydgoszcz. – 2005. – 404 s.
14. Czarnecki Kazimierz M. Psychologia zawodowej pracy człowieka: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i marketingu w Sosnowcu–Sosnowiec. 2006, s.48.
15. Karney Janina E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «ŻAK». – 2007. – 449 s.
16. Wiatrowski Zygmunt. Nowe akcenty w pedagogice pracy – w kontekście trendów XXI wieku, W: Nauki pedagogiczne w Polsce. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. – Kraków. 2000. – s.138-152.
17. Klus-Stańska Dorota. Dydaktyka. Wobec chaosu pojęć i zdarzeń. – Wydawnictwo Akademickie «Żak». – Warszawa. – 2010. – 409 s.

Ничкало Н.Г. Развитие человеческого капитала – стратегическое задание профессионального образования

На основе междисциплинарного подхода в контексте развития человеческого капитала рассматриваются проблемы педагогики и психологии труда. Анализируются интеграционные процессы на рынке труда, оказывающие влияние на совершенствование систем профессионального образования и подготовки производственного персонала в начале XXI века.

Ключевые слова: *человеческий капитал, педагогика труда, психология труда, профессиональное образование.*

Nychkalo N.G. The development of peapels capital – stkategy of the task of proffetional education

The problems of Pedagogy and Psychology of labor are studied on the basis of interdisciplinary approach within the context of human's capital development.

The integrative processes of the labor market being influenced on the improvement of systems of vocational education and industrial personnel's training at the beginning of the XXI century are analyzed.

Key words: *the peapcls capital, pedagogical work, psychology of work, professional Education.*